

MÁTÉ SZABÓ*

Sodobni položaj politične znanosti na Madžarskem

Na koncu osemdesetih let, pred padcem Kadarjevega režima, so bile v uradni javnosti še vedno navzoče stare metode cenzure, tabujev in prepovedi govora, medtem ko so novi kritični protestni potenciali vodili svoje diskurze v alternativnih forumih. V teh diskusijah, ki so potekale vzporedno v množičnih medijih, na zborovanjih in v političnih organizacijah, je politična znanost nastopila kot nova kritična družbena znanost. V kritiki starih struktur, v analizah krize in v diskusijah o novih alternativnih modelih je politična znanost na Madžarskem prišla do svojega lastnega glasu. Medtem ko je bila politična znanost prej, da bi se izognila obstoječim tabujem, teoretsko-zgodovinsko usmerjena – to pa je bilo deloma tudi posledica pomanjkanja empiričnih raziskav – je v krizi stopila v ospredje institucionalna in sociološka analiza.

Relativna fleksibilnost Kadarjevega sistema je sicer pripomogla k rasti kritične politične znanosti. Teoretično-metodološke priprave v politični znanosti so pokazale svoje sadove po padcu ideološko političnih tabujev. Kmalu in hkrati so se pojavile konceptualno zrele kritike in alternativni modeli političnega sistema.¹ Po dolžini in zrelosti diskusij o reformah se Madžarska razlikuje od držav, kot so bile NDR, Češkoslovaška in Romunija, kjer je prišlo do izjemno hitrih sistemskih sprememb zaradi zunanjega izziva brez posebne duhovne priprave.

Ideološki temelji stroke so se z diskusijo o reformi tudi razširili. Medtem ko je šlo v začetku osemdesetih let za vzpostavitev »marksistične« ali »socialistične« znanosti, ki naj bi se razlikovala od zahodnega modela, so diskusije o reformi to stališče presegle. Mnogi politologi so se zavzeli za liberalne vrednote in za recepcijo zapadnih empirično-analitičnih modelov in se od prejšnjih obveznih »svetih krav« za vselej poslovili.²

* Dr. Máté Szabo, prof., Univerza Eötvös, Budimpešta

¹ »Vsi so postali politologi, politična znanost je vplivala na javno mnenje ... politični diskurz družbe poteka v jeziku in kategorijah politične znanosti ... «Kot so prej (v šestdesetih in sedemdesetih letih – SZ. M.) ekonomisti, sociologi ipd. služili kot komunikacijska oblika gibanja za reforme, je v osemdesetih to vlogo igrala politična znanost ... «Madžarska politična znanost je kot znanost o demokraciji prevzela v svoj diskurzni jezik» vrednote zahodne demokracije, je pisal Attila Ágh, eden izmed vodilnih predstavnikov madžarske politične znanosti o vlogi in družbenopolitični funkciji politične znanosti v sistemskih spremembah na Madžarskem (Attila Ágh: A demokratizálás utvestetői in: Valóság 1990/11, str. 41).

To zvezo med politologi in k reformam usmerjenimi politiki je Csaba Gombár v razgovoru po radiu pojasnil takole: »Komu je v interesu, da dopusti svobodne raziskave na področju politične znanosti? Kdo ima interes, da se naša politika kritično analizira? Razume se, raziskovalec, ki od tega živi. Toda gledano dolgoročno, je to tudi v interesu politikov in političnih institucij«. V: György Szoboszlai (ur.), Anarchizmus és rendezőelvek. Magyar Politikatudományi Társaság Évkönyve. Budapest, 1986, str. 273.

² V novi generaciji je treba navesti imena András Bozóki, András Kőrösnéni, László Urbán, Péter Paczolay, Béla Pokol, Gábor Halmai.

Politološka stroka kot cela je imela korist od tega, da so sistemske spremembe sprožile močno povpraševanje po politično »drugače« izobraženih intelektualcih in takšno izobrazbo je delno dajala ravno politična znanost. Npr. tradicionalno šolani novinarji pogosto niso bili zmožni, da se spoprimejo z novimi institucionalnimi sklopi, in morali so spraševati politologe, kako delujejo zahodne demokracije, kako delujejo njene institucionalne tehnike. Povečane potrebe po znanju v zahodnih državah o političnoreformnih procesih in spremembah sistema na Madžarskem so tudi pomagale politični znanosti, da je razširila svoje mednarodne stike. Potreba po novi politiki in političnem personalu za politično svetovanje je tudi klicala po politologih.

Politična znanost na Madžarskem je po spremembah sistema postala vse bolj iskana in je s strokovnim znanjem vse bolj vplivala na javnost – ne da bi imela lastne znanstvene institucije na področju raziskovanja in pouka. To nasprotje ni razrešeno do današnjega dne. Bliskovite sistemske spremembe³ so potisnile v ospredje vprašanje politične oblasti, medtem ko sta bili znanstvena in visokošolska politika postavljeni na stranski tir. Obstajata družbenopolitična potreba po politologih in njihova popularnost v javnosti, toda brez trdnega institucionalnega ozadja.

Razvoj institucionalizacije politične znanosti je v novih političnih razmerah postal deloma lažji, vendar ni nobene avtomatične rešitve njenih problemov. Napredek institucionalizacije lahko dolgoročno uveljavi le nastanek kvalificirane- ga prirastka, ki bi pripeljal k ukinitvi nekaterih ozkih grl v madžarski politični znanosti. Spričo družbenopolitičnega povpraševanja lahko napovedujemo v prihodnjih nekaj letih dokaj dober položaj na delovnem trgu za kvalificirane politologe.

Združenje za politično znanost

Spremembe v političnih razmerah so imele bistveni učinek na življenje politološkega združenja. Članstvo je hitro upadlo. Tiste, ki so se v združenju dobro počutili zaradi odprtosti znanstveno političnega diskurza, so med demokratizacijo pritegnili številni drugi novonastali forumi. Po drugi strani so člani, ki so v Kádárjevi dobi uživali privilegirane politične položaje, svoje položaje izgubili oziroma jih spremenili in niso več kazali zanimanja za življenje združenja.

Članstvo se je skrčilo približno na polovico, kar sicer pomeni določeno stopnjo profesionalizacije. Čeprav je v združenju v sedanosti več zanimivih in odprtih diskusij kot v prejšnjem razdobju, pa je število obiskovalcev prireditev in »media coverage« daleč od prejšnjega. To je pogojeno z omenjeno množitvijo diskusijskih forumov. Nastalo je mnogo političnih in polpolitičnih združenj, klubov in organizacij, ki presegajo število razpoložljive zainteresirane publike na Madžarskem (v Budimpešti). Skladno s tem razvojem se je število sekcij oziroma delovnih skupin združenja zmanjšalo.

³ Máté Szabó: Die politische Entwicklung Ungarns nach Kádár (1988–1989) v: *Gegenwartskunde* 1989/4.

Med burnimi sistemskimi spremembami je bilo dodeljenih relativno malo novih znanstvenih kvalifikacij. To je razumljivo, če pomislimo, koliko energije in koliko časa so zahtevali od politične znanosti novo oblikovano politično življenje in mediji. Po drugi strani pa so tisti, ki so ostali v znanosti, pogosto težko reflektirali temeljne spremembe v političnem okviru življenja. To ni čas, ki bi bil ugoden za daljše in zrelejše študije, teh pa gotovo ne bo manjkalo po tem burnem času. Drugi dejavnik, ki zmanjšuje število interesentov za kvalifikacije, je negotovost samega kvalifikacijskega procesa. Že dolgo se razpravlja o spremembah kvalifikacijskega sistema in kalifikacijskega procesa v Akademiji znanosti. Sistemske spremembe so položaj zagovornikov sprememb sicer okrepile, doslej pa niso bili storjeni nobeni odločilni koraki v tej smeri. Zelo verjetno je, da bo habilitacija zopet postala naloga univerz in da se bodo pogoji za pridobitev akademske stopnje »velikih doktorjev« tudi spremenili. To pa pomeni, da mnogi raje čakajo, da bo končno rešeno vprašanje prenove kvalifikacijskega sistema in bodo šele potem predložili svoja dela.

Pobude v raziskovanju

Položaj raziskovanja na politološkem področju je delno povezan z dejavnostjo Akademije znanosti. Raziskovalna sredstva iz Nacionalnega raziskovalnega sklada (Országos Tudományos Kutatási Alap) so bila razdeljena na predlog Akademije.

Večje možnosti za politološko raziskovanje je ustvarila vključitev Inštituta za družbene vede nekdanjega CK Madžarske socialistične delavske stranke v Akademijo znanosti. Združena madžarska socialistična delavska stranka (kasneje MSP) se je morala zaradi enakih možnosti v večstrankarskem sistemu odreči svojemu premoženju in zaradi tega ni mogla več zadržati omenjenega raziskovalnega inštituta. O dodelitvi inštituta Akademiji znanosti je odločila že nekdanja Némethova vlada leta 1989, toda proces prevzema se je končal šele leta 1990.

Inštitut je moral zmanjšati del svojega proračuna, delovnih mest in tudi prostorov. Ta boleči proces je bil razrešen z neke vrste samoupravnim sistemom. Novo ustanovljene raziskovalne smeri oziroma oddelki so naslednji:

- a) Proces »poburžoazenja«
- b) Nastanek novega strankarskega sistema
- c) Samouprava in lokalna avtonomija
- d) Spremembe političnih institucij
- e) Socialni in kulturni pogoji, ki so posledice sistemskih sprememb: izobraževalni sistem in politična socializacija.

Politična kultura na Madžarskem

Inštitut je bil zaradi svojega prejšnjega partijskega statusa opremljen z boljšo infrastrukturo kot drugi akademski inštituti. Del te infrastrukture je dobil Inštitut za sociologijo Akademije znanosti. Sekretariat Združenja za politično znanost pa je še vedno v teh prostorih. Revija nekdanjega inštituta je prenehala izhajati, ponovno je začela izhajati kot *Revija za politično znanost*, ki od leta 1992 izhaja štirikrat na leto.

Novo ime inštituta je *Inštitut za politično znanost Akademije za znanost (MTA*

Politikai Tudományok Intezete). Svojo dejavnost pa mora, razumljivo, izvajati strankarsko nevtralnno. To je prvi samostojni inštitut za politično znanost na Madžarskem. Inštitut se lahko ponaša z določeno tradicijo v politoloških raziskavah in tudi z interdisciplinarnostjo, ki bi jo želel ohraniti. Politična vezanost na Madžarsko socialistično delavsko stranko tudi prej ni bila preveč močna, ker so kritične študije odtujile inštitut od konzervativnega vodstva. Lahko rečemo, da sta bila novi inštitut in revija ustanovljena pod srečno zvezdo in da je njuna prihodnost odprta.

Skromni finančni položaj znanosti, ki ga vlada kljub svoji dobri volji ne more izboljšati, je pripeljal do tega, da posamezni raziskovalni timi s pomočjo domačih ali tujih sponzorjev iz gospodarstva in politike izvajajo raziskave tudi v obliki fondacij in združenj in ne samo v okviru uradnih in obubožanih inštitutov. Ta oblika omogoča sodelovanje domačih in tujih znanstvenikov (npr. Fundacija Erasmus, Inštitut za Evropo itd.). V tem procesu je treba omeniti tudi nemške fondacije, vezane na politične stranke (posebno Friedrich Ebert Stiftung, Friedrich Naumann Stiftung, Konrad Adenauer Stiftung), ki imajo v Budimpešti že svoje biroje in ki tudi financirajo politološke raziskave na Madžarskem. To vrsto zasebno financirane raziskovalne dejavnosti pogosto podpirajo politične organizacije, gospodarska združenja in gospodarske organizacije (stranke, sindikati, fondacije, združenja, banke, podjetja in mednarodne organizacije). Na pomen in perspektive tovrstnih raziskav na Madžarskem kaže tudi to, da dandanes celo javni akademski inštituti računajo s tem, da bodo pokrili del stroškov s pogodbami in z deležem fondacij.⁴

Pobude na področju pedagoškega procesa

Na področju pouka politične znanosti lahko na eni strani ugotovimo razveseljive inovativne korake, na drugi strani pa, žal, znake konserviranja tradicionalnih struktur. Z enakostjo možnosti večstrankarskega sistema je bila opuščena Visoka šola za politiko nekdanje MSDP. Škoda je, da so bili odpravljeni tisti oddelki visoke šole, ki so se komaj začeli oblikovati, npr. katedra za politično teorijo, toda velika večina dejavnosti visoke šole res ni zaslužila boljše usode.

Spremenjeni splošni politični okviri so ustvarili izjemno ugoden položaj za prej ustavljeno dinamiko razvoja raziskovalne skupine Politična znanost (ustanovljena je 1986, vodja Mihály Bihari, docent) na Fakulteti za državoslovne in pravne znanosti Univerze Eötvös Loránd. V tem razdobju je Ministrstvo za izobraževanje dalo soglasje za ustanovitev katedre za politično znanost. Katedra za znanstveni socializem na isti fakulteti je bila razpuščena in njena delovna mesta, infrastruktura in finance so bile priključene novi katedri za politično znanost. Nova katedra je s tem prevzela obveznost, da izobražuje pravnike Univerze ELTE na področju politične znanosti. Le-ti morajo poslušati dva zaporedna semestra poseben dvourni tedenski seminar s področja politične znanosti (primerjalna politika, teorija in zgodovina idej, uvod v madžarski politični sistem itd.). Nova katedra je jeseni 1991 vpeljala diplomski študij politične znanosti. S tem bodo absolventi tega študija pridobili diplomu iz politologije. Z uvedbo diplomskega študija je bil storjen odločilen korak za kvalifikacijo politološkega prirastka v madžarski politični znanosti.⁵

⁴ Rezultat sodelovanja z ameriškiimi politologi je publikacija v angleščini: György Szoboszlai (eds.): *Flying Blind*. MPT. Budapest 1992. György Szoboszlai (eds.): *Democracy and Political Transformation*. MPT. Budapest 1991

⁵ Pred kratkim je bil objavljen prvi učbenik politologije v madžarskem jeziku: Bihari Mihály-Pokol Béla: *Politológia*. Universitas. Budapest 1992

Vzporedno z uvedbo politične znanosti na Univerzi ELTE je potekala na drugi univerzi v Budimpešti, namreč na Univerzi za ekonomijo (prej se je imenovala Univerza Karl Marx), transformacija prejšnje katedre za znanstveni socializem v katedro za politično znanost pod vodstvom profesorja in nosilca katedre Attila Ágha,⁶ ki je bil imenovan na to mesto leta 1990. Nova stolica je tudi uvedla politološki študij tudi za študente ekonomije, ki tako lahko pridobijo diplomu iz politične znanosti kot drugega predmetnega področja.

Če odmislimo ti dve obetajoči pobudi, je splošni položaj veliko temačnejši. V Miskolcu je bil leta 1993 sicer uveden samostojen diplomski študij, toda niti v Debrecnu, Szegedu ali v Pécsu, kjer so tri tradicionalne univerze, pa politološkega študija še ni.

Kaj se je sicer zgodilo s katedrami za znanstveni socializem? V jeseni 1988 je izbruhnila vrsta protestov na madžarskih visokih šolah. Študentje so zahtevali preoblikovanje študijskih programov. Ena izmed njihovih zahtev je bila odprava znanstvenega socializma in drugih predmetov, ki so bili vezani na marksizem in leninizem. Ministrstvo za izobraževanje je na podlagi protestov, s katerimi so se solidarizirali tudi visokošolski učitelji, tem zahtevam ugodilo. Toda izvedba teh sprememb s strani ministrstva je bila tipična »ritualna inovacija«, kjer se je spremenilo le ime, stvar pa ostala ista. Ministrstvo je razpustilo oddelke za marksizem in leninizem in stari predmeti s tega področja so postali »družbene vede«; znanstveni socializem se je tako spremenil v politično znanost ali v politično teorijo. To pa je pomenilo, da so bili na več ducatih kateder na Madžarskem spremenjeni le izveski, profesorjem pa je bilo zaupano, da se prilagodijo zahtevam novih disciplin. Profesorji na katedri za znanstveni socializem niso bili usposobljeni niti za oblikovanje nove vrste politične kulture na visokih šolah niti niso bili kvalificirani za družboslovce. Večina teh nekvalificiranih kadrov je sicer na deželi, zunaj Budimpešte, vendar jih je nekaj tudi na nekaterih visokih šolah v prestolnici.

Ta položaj sproža težko, doslej nerešljivo dilemo, ki jo lahko povezujemo s problemom političnega izobraževanja v srednji šoli in na gimnaziji. Prej smo na Madžarskem imeli neke vrste obvezno družboslovno izobraževanje na osnovni šoli in v gimnaziji, toda zaradi sistemskih sprememb je bil pouk le-tega suspendiran. Trenutno ni nobene prepričljive alternative, ki bi vpeljala nov družboslovni predmet oziroma predmet, ki bi obsegal državljansko vzgojo, ki bi tudi zagotovil uvedbo politične znanosti pri izobraževanju učiteljev. Brez ustreznih predmetov v osnovnih in srednjih šolah bi delovna mesta za politologe na pedagoških visokih šolah postala »odveč«. Toda za demokratično prenovo Madžarske in za diplomu, ki bi se lahko primerjala z zahodnimi, je za učitelje družboslovna in državljanska izobrazba nujna. To pa je povezano s politično znanostjo, ki se zavzema tudi za politično kulturo. Politična znanost na Madžarskem pa ni vzpostavila tega pomembnega veznega člena med politično socializacijo in med politično znanostjo, ker je usmerjena k raziskovanju in samo k visokim šolam. Dolgoročno bo treba odpraviti tudi to pomanjkljivost, da bi politična znanost lahko prevzela tudi funkcijo posredovanja demokratične politične kulture. Trenutno prevladuje na Madžarskem – zaradi slabih izkušenj z manipulativnim političnim izobraževanjem v preteklosti – splošna »težnja k depolitizaciji« pouka. To pa ne bi smelo izključiti možnosti za uvedbo nove državljanske vzgoje. Politična znanost na Madžarskem lahko računa tudi z »razvojno pomočjo« zahodnih politologov v obliki

⁶ Glej npr. njegovo delo Attila Ágh: *The Emergence of the »Science of Democracy« and its Impact on the Democratic Transition in Hungary*, v: *Aula* Vol. 13, 1991. No. 2. str. 96–112

skupnih raziskovalnih projektov in programov Tempus v pedagoškem procesu. Politična znanost ima lahko tudi prednosti od tega, da njena institucionalizacija poteka ravno ob sistemskih spremembah. Med splošno transformacijsko in prevratno situacijo je lažje priznati novo znanost in pospešiti njeno institucionalizacijo. Politologi nimajo česa izgubiti, lahko pa ob sistemskih spremembah mnogo pridobijo, medtem ko se lahko zastopniki prej etabliranih znanosti bojijo za pridobljena lovišča. Razvoj politične znanosti in sistemskih sprememb je ustvaril ugoden položaj za pridobitev večjega javnopolitičnega pomena politične znanosti. Naloga politologov pa je, da ta ugodni položaj institucionalizirajo in ga utrdijo.